Wikipedia

Kirgiza lingvo

Kirgiza lingvo (cirile: кыргыз тили, кыргызча, arabalfabete: قىرعىزچا, قىرعىز تىلى, latinalfabete: *kırgız tili*, *kırgızça*) estas nordokcidenta tjurka lingvo parolata ĉefe en Kirgizio, kie ĝi estas oficiala lingvo kune kun la rusa. Ĝi estas aparte proksima al la kazaĥa.

Nuntempe, la rusa estas ankoraŭ la ĉefa lingvo en la ĉefaj urboj kiel Biŝkeko, dum la Kirgiza lingvo estas daŭre perdanta teron precipe inter la pli junaj generacioj.[1]

La lingvo ankaŭ uzatas en Ĉinio, Afganio, Kazaĥio, Taĝikio, Turkio kaj Uzbekio. Entute estas proksimume 3 milionoj da parolantoj. La kirgiza uzas modifitan cirilan alfabeton en Kirgizio kaj modifitan araban skribon en Ĉinio. Latinida skribo uziĝis dum 1928-1940 en Kirgizio kaj antaŭnelonge regajnis ofician favoron, tamen ĝia uzo en ĉiutaga vivo estas malofta.

Kirgiza lingvo	
Кыргыз тили, кыргызча	
Parolata en	Kirgizio kaj najbaraj landoj
Parolantoj	4 568 480
Denaskaj parolantoj	3 milionoj
Skribo	Cirila alfabeto, araba alfabeto, latina alfabeto
Lingvistika klasifiko	
Altaja (diskutata)	
Tjurka	
Kipĉaka	
Oficiala statuso	
Oficiala lingvo en	Kirgizio
Lingvaj kodoj	
Lingvaj kodoj	
ISO 639-1	ky
ISO 639-2	kir
ISO 639-3	kir
Glottolog	kirg1245
Angla nomo	Kyrgyz
Franca nomo	kirghize
Vikipedio	

Enhavo

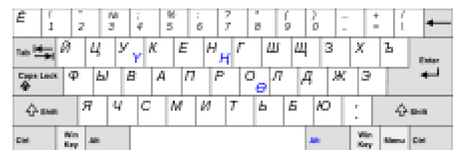
Skribo

Ĝis la jaro 1928, la araba alfabeto estis oficiala. Inter 1928 kaj 1940, oni skribis la kirgizan per la latina alfabeto, kaj de 1940 oni uzas la cirilan alfabeton. Ĉi tiu alfabeto estas nuntempe oficiala en Kirgizio, sed kelkaj homoj (precipe en Ĉinio) plu uzas la araban alfabeton.

Araba	Cirila	Latina
باردىق ادامدار ۅز بەدەلىندە جانا ۇقۇقتارىندا ەركىن جانا تەڭ ۇقۇقتۇۇ بولۇپ جارالات. الاردىن اڭ-سەزىمى مەنەن ابئيىرى بار جانا بئرى-بئرىنە بئر تۇۇعاندىق مامئلە قىلۇۇعا تئيىش.	Бардык адамдар өз беделинде жана укуктарында эркин жана тең укуктуу болуп жаралат. Алардын аң-сезими менен абийири бар жана бири-бирине бир туугандык мамиле кылууга тийиш.	Bardık adamdar öz bedelinde jana ukuktarında erkin jana teñ ukuktuu bolup jaralat. Alardın añ-sezimi menen abiyiri bar jana biri-birine bir tuugandık mamile kıluuga tiyiş.

Ekzemplo: unua artikolo de la Universala Deklaracio de Homaj Rajtoj

Cirila kirgiza alfabeto

Kirgiza klavararanĝo

La kirgiza alfabeto baziĝas sur la rusa alfabeto, sed enhavas tri kromajn literojn por skribi kirgizajn sonojn: Ң, Ө kaj Ү[2].

Litero	Transskribo	Elparolo (IFA)	Proksimuma esperanta transskribo
А а	a	[ɑ]	a
Б б	b	[b, v, w]	b
В в	v	[v]	v
Г г	g	[g, ʁ, ɣ, ɢ]	g
Д д	d	[d]	d
Е е	e	[e, je]	e, je
Ё ё	yo	[jo]	jo
Ж ж	j	[d͡ʒ]	ĝ
З з	z	[z]	z
И и	i	[i]	i
Й й	y	[j]	j
К к	k	[k, q, χ]	k
Л л	l	[l, ɫ]	l
М м	m	[m]	m
Н н	n	[n]	n
Ң ң	ñ	[ŋ, ɴ]	ng
О о	o	[o]	o
Ө ө	ö	[ø]	(e)
П п	p	[p]	p
Р р	r	[r]	r
С с	s	[s]	s
Т т	t	[t]	t
У у	u	[u]	u
Ү ү	ü	[y]	(u)
Ф ф	f	[f]	f
Х х	h	[χ, q]	ĥ
Ц ц	ts	[t͡s]	c
Ч ч	ç	[t͡ʃ]	ĉ
Ш ш	ş	[ʃ]	ŝ
Щ щ	şç	[ʃt͡ʃ]	ŝĉ
Ъ ъ	ʼ		
Ы ы	ı	[ɯ]	inter i kaj u
Ь ь	ʺ		
Э э	e	[e]	e
Ю ю	yu	[ju]	ju
Я я	ya	[ja]	ja

La literoj В, Ф, Ц, Щ, Ъ kaj Ь estas maloftaj; oni renkontas ilin precipe en fremdaj vortoj (ĉefe rusdevenaj). La sono /e/ estas skribata Э vortkomence kaj Е aliloke; vortkomenca Е elparoliĝas /je/ kaj troveblas nur en rusdevenaj pruntvortoj.

Longaj vokaloj estas skribataj per duobla litero: аа, ээ, ии, оо, өө, уу, үү[2].

Elparolo

Konsonantoj

	Lipaj	Alveolaj	Postalveolaj	Palataj	Velaj/uvulaj
Nazaj	m	n			ŋ~ɴ
Haltaj	p b	t d			k~q g~ʁ
Ekfrotaj			t͡ʃ d͡ʒ		
Frotaj	f v	s z	ʃ		
Flanka		l~ɫ			
Vibra		r			
Alproksimanta				j	

Pluraj konsonantoj havas alofonojn[2]:

- /k/, /g/ et /ŋ/ iĝas uvulaj ([q], [ɢ] kaj [ɴ]) ĉe malantaŭa vokalo;
- /g/ elparoliĝas [ɣ] inter du antaŭaj vokaloj;
- /k/ kaj /g/ elparoliĝas respektive [χ] kaj [ʁ] inter du malantaŭaj vokaloj;
- /l/ elparoliĝas [ɫ] ĉe malantaŭa vokalo.

La voĉeco de konsonantoj ludas rolon en la formo de pluraj sufiksoj (ekzemple la plurnombra sufikso).

Vokaloj

	Antaŭaj		Malantaŭaj	
	Rondaj	Nerondaj	Rondaj	Nerondaj
Fermitaj	i	y	ɯ	u
Mezaj	e	ø		o
Malfermita			ɑ	

Ĉiuj vokaloj krom /ɯ/ povas esti longaj.

Vokala harmonio

Vokala harmonio estas tipa trajto de tjurkaj lingvoj, kaj ankaŭ la kirgiza havas ĝin. Laŭ tiu principo, antaŭaj kaj malantaŭaj vokaloj ne povas esti en la sama vorto, kaj en kelkaj kazoj, vokala harmonio aplikiĝas ankaŭ al vokala rondeco. Pro tio, sufiksoj kutime havas almenaŭ kvar formojn[3].

Ekzistas du specoj de sufikso: tiuj kun altaj vokaloj (/i/, /y/, /ɯ/, /u/) kaj kun malaltaj vokaloj (/e/, /ø/, /ɑ/, /o/). La vokalo uzata en la sufikso dependas de la lasta vokalo de la vorto:

Lasta vokalo	Altvokala sufikso	Malaltvokala sufikso
/i/	/i/	/e/
/y/	/y/	/ø/
/ɯ/	/ɯ/	/ɑ/
/u/	/u/	/ɑ/
/e/	/i/	/e/
/ø/	/y/	/ø/
/ɑ/	/ɯ/	/ɑ/
/o/	/u/	/o/

Ekzemple la ablativa sufikso -*ten* povas havi jenajn formojn (la ŝanĝo de *t* al *d* ne rilatas al vokala harmonio, sed al konsonanta asimiliĝo):

- иш *iş* “laboro” → иштен *işten* “el laboro” ;
- көл *köl* “lago” → көлдөн *köldön* “el lago” ;
- токой *tokoy* “arbaro” → токойдон *tokoydon* “el arbaro” ;
- жыл *jıl* “jaro” → жылдан *jıldan* “el jaro”.

Ekzistas esceptoj al vokala harmonio, ĉefe en pruntvortoj, ekzemple республика *respublika* (“respubliko”, pruntita de la rusa).

Notoj kaj referencoj

1. ↑ Ferdinand, S. & Komlósi, F. 2016. Vitality of the Kyrgyz Language in Bishkek (http://www.academia.edu/27246121/Vitality_of_the_Kyrgyz_language_in_Bishkek). IJORS 5-2, pp.210-226. Alirita 10 September 2016.
2. ↑ [2,0] [2,1] [2,2] Simon Ager. Kyrgyz alphabet, language and pronunciation (http://www.omniglot.com/writing/kirghiz.htm) (angle). *Omniglot*. Alirita la 4-an de decembro 2012.
3. ↑ Herbert kaj Poppe 1963, paĝoj 7–8

Bibliografio

- (2004) *Parlons kirghiz : Manuel de langue, orature, littérature kirghizes (http://books.google.fr/books?id=UjTK7a_9dLUC)* (france). Parizo: L’Harmattan, p. 615. ISBN 2747564606.
- (1963) *Kirghiz Manual* (france). Bloomington: Indiana Universitato, p. 162. ISBN 0-7007-0380-2.

Vidu ankaŭ

Vidu ankaŭ

- Kirgizoj
- Kirgizio
- Lingvistiko
- Listo de lingvoj

Eksteraj ligiloj

- La kirgizaj alfabetoj (http://www.omniglot.com/writing/kirghiz.htm) ĉe Omniglot (angle)
- Cirila-latina-araba kirgiza konvertilo (http://www.transliteration.kpr.eu/ky/)
- La kirgiza lingvo (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=kir) ĉe Ethnologue
- Enkonduko al la kirgiza lingvo (http://kyrgyz.lugovsa.net/) (ruse)
